

**ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ:
ПОПЕРЕДНІ ПІДСУМКИ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ
КАДЕНЦІЇ В. ЮЩЕНКА**

*Борис Дем'яненко,
докторант Інституту політичних
і етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України,
декан історичного факультету
Переяслав-Хмельницького
державного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди*

У статті зроблена спроба проаналізувати позитивні та негативні наслідки президентської каденції Віктора Ющенка. Автор стверджує, що «помаранчева» команда виявилася неготовою до тривалої конструктивної співпраці у владі.

Ключові слова: *президент, вибори, політика, програма «10 кроків назустріч людям».*

An attempt to analyze the positive and negative consequences of presidential cadenza of Victor Yushchenko is done in the article. The author concludes that “orange” team was not ready for a long-time cooperation in power.

Keywords: *president, election, politics, the program “10 steps towards people”.*

Підсумки президентства В. Ющенка сьогодні виглядають украй суперечливо. Він дійсно приніс в українську політику ціннісний вимір, але запропонована ним шкала виявилася орієнтиром лише для частини українського суспільства, і як продемонстрував перший тур (для кандидата у президенти В. Ющенко – останній) президентських виборів 2010 р. – для невеликої частини.

На президентські вибори 2004 р. В. Ющенко йшов із гарною програмою «10 кроків назустріч людям. 2005-2009 роки» [1]. Закінчення його каденції після січневої поразки 2010 р. дозволяє проаналізувати якість цих кроків. Сам Віктор Андрійович упевнений: свої завдання він виконав (про це свідчить звіт на його офіційному сайті – прим. автора). «Я, президент Ющенко, за ці п'ять років привів Україну до тих темпів економічного зростання, яких ми не мали. Мінімальна пенсія піднялася вдесьтеро. Коли я п'ять років тому приймав Україну, до цієї країни не приїздив

жоден президент, окрім президентів Білорусії, Росії, Казахстану. Сьогодні немає місяця, щоб не було одного-двох візитів на офіційному чи державному рівні. Ми отримали свободу, ми маємо вільного журналіста, ми маємо демократію» [2]. «Україна прожила 5 найбільш економічно розвинутих років. Цього не повторив жоден президент. Думаю, найближчі 5 років ви цього не побачите». Або ж: «...надходження до державного бюджету зросли з 90 мільярдів гривень у 2004 році до більш як 220 мільярдів – сьогодні. Обсяги зовнішньої торгівлі в 2005-2008 роках вирости у 2,2 рази – до 152,5 млрд дол., зокрема експорту – на 95%. Не дивлячись на політичні розбіжності, товарообіг між Україною і Росією зріс майже удвічі – до 35,15 млрд дол. у 2008 р. За п'ять років було створено 3,6 млн нових робочих місць» [3].

Однак депутат від НУ-НС, один із учасників президентських перегонів Анатолій Гриценко, який керував розробкою програми «10 кроків назустріч людям», дає іншу оцінку: «Відсоток виконання незадовільний. Одна з головних причин – кадрові прорахунки. Безумовно, конституційні зміни вплинули, але ж до 2006 року в президента були всі повноваження, щоб хоча б ініціювати необхідні реформи» [4].

Зауважимо, що з цифрами в Україні оперувати важко: кожна політична сила (як і екс-президент В. Ющенко) робить власні підрахунки основних економічних, соціальних, демографічних показників, і за деякими пунктами вони сильно різняться.

Отже, **крок перший** – «Захистити цінність сім'ї, повагу до батьків і права дітей». Президент В. Ющенко ініціював збільшення допомоги матерям при народженні дитини (на першу дитину – 12 тис., на другу – 25 тис., на третю і наступну дитину – 50 тис. грн), що, безперечно, вплинуло на демографічну ситуацію в країні. Упродовж 2008-2009 рр. спостерігалось скорочення кількості укладених шлюбів (хоч В. Ющенко у своєму звіті стверджує про 16-відсоткове зростання кількості укладених шлюбів із 2005 р.). 2008 р. був високосним, а в такі роки громадяни укладають менше шлюбів, що зазвичай компенсується в поствисокосні роки. Проте і в 2009 р., починаючи з травня, щомісячна кількість шлюбів була меншою, ніж у 2008 р. І хоча про закономірності поки говорити зарано, можна припустити, що спрацьовує чинник відкладення цієї події в кризових умовах.

У 2009 р. зафіксовано найменшу кількість розлучень за десятиріччя – розірвати стосунки наважилися менш ніж 150 тисяч пар, тоді як у 2008 р. ця цифра була на 20 тисяч більшою [5]. Як стверджують експерти, більшість українців вирішили, що розлучатися нині їм просто не по кишені: орендувати квартиру чи годувати родину самотужки зараз набагато важче. До того ж,

зазначають психологи, в Україні з такою політичною нестабільністю родина залишається чи не останнім форпостом оборони, прихистком, де людина відчуває себе не самотньою.

За офіційними даними, в Україні близько 15 тисяч безпритульних дітей. За експертними оцінками, ця цифра коливається в межах 100-200 тисяч. [6]. Слід зазначити, що упродовж минулих чотирьох років держава взяла курс на активізацію національного усиновлення, швидкий розвиток сімейних форм виховання, активно реформується система опіки та піклування, поліпшується система державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, триває реформування інтернатних закладів. Якщо наприкінці 2005 р. в Україні налічувалося 180 прийомних сімей та 149 дитячих будинків сімейного типу, то наприкінці 2008 р. – 2461 прийомна сім'я, яка прийняла 4050 прийомних дітей, і 400 дитячих будинків сімейного типу з 2605 вихованцями. На початок 2009 р. загальна кількість дітей, які перебували в прийомних сім'ях і дитячих будинках сімейного типу, становила 6655 осіб, тоді як у будинках дитини виховувалося 4398 дітей, у дитячих будинках – 5918 дітей [7, с.188]. Ці тенденції зберігалися у 2009 р., упродовж якого наші співвітчизники усиновили 1528 дітей [8].

З 2005 по 2008 рр. з'явилися або відновили роботу лише 500 садочків на всю Україну. Це значно менше від потреби – тільки 57% дітей відвідують дошкільні заклади, для решти немає місць [6].

На момент прийняття В. Ющенком президентських повноважень, за даними Держкомстату, в Україні проживало 47 280 800 жителів, на момент складення повноважень – 45 972 800, кількість сиріт збільшилася на 50% [2].

Крок другий – «Сприяти духовності, зміцненню моральних цінностей». В. Ющенко увійшов в історію як президент, зусиллями якого в першу чергу належну оцінку отримали замовчувані, перекручені сторінки історії України. Дехто зник піднімати В. Ющенка на глум за його «зайве» захоплення історичним минулим. Вважаю, що увага до теми Голодомору, відродження історичних святинь на зразок Батурина, заснування такого важливого культурного об'єкту, як «Мистецький Арсенал», україні потрібні українській нації. Тверда патріотична позиція В. Ющенка щодо того, що у держави має бути здорова гордість як протидія агресивному геополітичному середовищу, не могла не викликати прогнозовану ненависть у ворогів української державності і повагу у проукраїнськи зорієнтованих співвітчизників. Саме В. Ющенко займався послідовним зміцненням національної свідомості українців, у тому числі і шляхом відновлення історичної і культурної пам'яті, і саме він виглядав у цій ролі абсолютно природно. Він став першим президентом України, який у своїй

діяльності приділяв гуманітарній сфері принаймні стільки ж уваги, як зовнішній політиці чи економіці.

Президент В. Ющенко постійно акцентував увагу на темі формування спільної ідентичності українських громадян. Якщо попередні президенти – і Л. Кравчук, і Л. Кучма – дуже сором'язливо говорили про те, що називається українством (історію, трагедії та перемоги), то В. Ющенко зробив вдалу спробу поставити їх у контекст державної політики. Послугуючись прикладом інших націй (наприклад, ізраїльтян), він пробував консолідувати українців довкола поразок (Голодомор, Батурин, Крути) і перемог (Конотоп). Таким чином, В. Ющенко на державному рівні закріпив основний набір ідеологем, довкола яких може консолідуватися українська політична нація.

Безумовний плюс третього президента України – намагання бути світоглядним, ідеологічним. Він спробував привернути увагу суспільства і світу до Голодомору, хоча цю кампанію робили все ще радянські люди – у дусі та в кращих традиціях радянської пропаганди. Водночас, побутує думка про те, що тему вшанування пам'яті жертв Голодомору варто було б розвивати в інтернеті, це було б ефективніше. А зводити стели у стилі XIX ст. (особливо в період світової фінансово-економічної кризи) – навряд чи сприяє вшануванню пам'яті. Знаково також, що він підніс УПА – український визвольний рух, хоч можна сперечатися, чи слід вважати героями України Романа Шухевича і Степана Бандеру (такі суперечки завжди були, є і будуть у кожного народу). Важливо, що В. Ющенко не побоявся це зробити.

За п'ять років президентської каденції В. Ющенка відбулися дві парламентські виборчі кампанії. За всіма оцінками їх визнали вільними і чесними. Високий рівень свободи слова в Україні відзначають усі міжнародні інституції, багато хто навіть називає її «надмірною». Але свобода слова або є, або її немає, все інше – наслідки звання до неї. На жаль, ця свобода не проявилась у тому сенсі, що треба дати не тільки говорити, а й слухати, робити висновки і вживати відповідні практичні дії. Міжнародна правозахисна організація Freedom House четвертий рік поспіль (з 2006 р.) визнає Україну вільною країною. До цього з 2002 по 2005 рр. включно Україну відносили до частково вільних країн.

Поряд із цим, слід зазначити, що Президент В. Ющенко не створив єдиних правил гри і політичних інститутів, які б ефективно діяли. Усі п'ять років президентських повноважень він діяв ситуативно, орієнтуючись на політичну доцільність. Йому не вдалося стати модератором, який міг би генерувати цілі й ідеї та формувати під них команду. В. Ющенко не впорався з роллю національного арбітра.

Професор Вадим Скуратівський вважає, що президентство В. Ющенка ознаменувалося нашестям кітчу (масової культури) як російськомовного, так і євро-американського. Тому говорити про якісь успіхи української культури, як і інтелектуальної культури взагалі, не доводиться.

Крок третій – «Проводити зовнішню політику в інтересах народу України». Судити про зовнішньополітичну діяльність Президента В. Ющенка однозначно (позитивно чи негативно) неможливо. Варто виділити успіхи перших років після Помаранчевої революції: на хвилі ейфорії були скасовані поправки Джексона – Веніка (2006 р.); Україна вступила до СОТ (лютий 2008 р.), хоч українські економісти відзначають, що приєднання відбулося у найневигоднішому форматі, оскільки країна не змогла захистити свої стратегічні галузі і стала ринком збуту дешевої імпоротної продукції. Вступу до СОТ передували бурхливі обговорення плюсів і мінусів такого кроку. Українці дістали можливість купувати більше імпортних товарів за рахунок зниження мита і цін. Водночас, імпорт деяких товарів (м'яса, цукру) негативно позначився на вітчизняному виробникові. Але й український виробник тепер може прагнути вивести свою продукцію на світові ринки. Для прискорення цього процесу необхідно ще укласти угоду про асоціацію з Євросоюзом і створення зони вільної торгівлі.

Варто відзначити прогрес у відносинах із ЄС: підготовлено до підписання угоду про асоціацію, досягнуто домовленостей про перспективи спільної модернізації української газотранспортної системи та перехід до спрощеного візового режиму. Проте не вдалося отримати у квітні 2008 р. План дій щодо членства в Північноатлантичному альянсі. Замість перспектив членства в ЄС, Україні було запропоновано участь у «Східному партнерстві».

Бажаючи закріпити позитивне ставлення до себе з боку Євросоюзу, Україна приєдналася до економічної блокади Придністров'я. У результаті посилювалися позиції проросійської партії в Тирасполі, а Україна втрачає свій вплив у регіоні. В. Ющенко в 2005 р. на прохання президента Буша затаврував ганьбою Кубу за антидемократичний режим, незважаючи на те, що ця країна – єдина, яка до цих пір безкоштовно приймає на лікування українських дітей-чорнобильців.

Західний курс зовнішньої політики хоч і не вражав інтенсивністю й ефективністю, але радував вектором прихильників Президента В. Ющенка. Зі східним курсом справи йшли не настільки успішно. Прихильники третього президента України відмічають позитивні зрушення у відносинах із Російською Федерацією – В. Ющенко чітко поставив питання національних інтересів, чим, безумовно, викликав роздратування як Росії, так і частини проросійськи

зорієнтованих громадян України. В очах же останніх В. Ющенко виглядає людиною, що зіпсувала стосунки із Москвою.

Проблеми міждержавного діалогу, очевидно, пояснюються не тільки неприйняттям Кремлем багатьох ініціатив, які для українського президента є ключовими, а й персонально неприязню до нього і попереднього, і нинішнього президентів Росії. Хай там як, а стосунки двох країн, затьмарені «газовими війнами», з'ясуванням, яка версія історії правильніша, як саме пригноблюють співвітчизників за межами РФ, підтримкою Україною Грузії в серпневому конфлікті 2008 р. і наполегливими євроатлантичними прагненнями Києва, залишають бажати кращого.

Останні роки президентства В. Ющенка характеризувалися відсутністю єдності у зовнішній політиці України. Нам не вдалося налагодити відносини з жодним із ключових гравців світу. Європейський Союз вже втомився від наших нескінченних прохань і претензій, від того, що ми багато обіцяємо, але не проводимо реформ. Отже, у зовнішній політиці ми окреслили своє місце в Європі, але, на жаль, не зайняли цієї ніші.

Крок четвертий – «Забезпечити пріоритетне фінансування соціальних програм». Внутрішні протиріччя В. Ющенка проявилися у тому, що, маючи ліберальні погляди на економіку, він постійно підвищував соціальні зобов'язання, змушуючи уряд збільшувати соціальний сектор бюджету до максимуму. Коли обидва уряди Ю. Тимошенко мали на меті здійснити фінансування соціальної програми, прем'єр-міністр була звинувачена президентом у популізмі. Водночас В. Ющенко поставив собі в заслугу впровадження соціальних програм [1]: «Ми зробили значні соціальні зміни. Ми подбали про сиріт... Безробіття є найнижчим за 18 років нашої незалежності. Рівень життя покращився за ці 18 років» [9]. У своїй доповіді президент приписує собі збільшення пенсій та здобутки в інших сферах соціальної політики, які по праву належать до заслуг уряду Ю. Тимошенко, який він намагався постійно блокувати.

Серед основних соціальних досягнень слід назвати злам негативних соціальних і демографічних тенденцій, які спостерігались в Україні у 1990-х і на початку 2000-х рр. У 2008 р. народжуваність перевищила смертність у Києві, Закарпатській і Рівненській областях, а в одному з кварталів 2007 р. п'ять регіонів могли похвалитися такими оптимістичними даними. У 2009 р. народилося 515 тис. дітей, що є найбільшим показником за весь період незалежності України. При цьому рекорди народжуваності фіксувалися щорічно: 2008 р. – 514 тис. новонароджених, 2007 р. – 476 тис., 2006 р. – 462 тис., 2005 і 2004 рр. – по 428 тис. дітей [10].

При цьому слід зазначити, що знизилася середня тривалість життя українців. Наша країна утримує перше місце в Європі за смертністю чоловіків, котрі дуже часто не доживають до пенсійного віку. Це свідчить про низьку якість життя. У 2004-2005 рр. В. Ющенко часто говорив, що свою роботу оцінюватиме за показниками індексу людського розвитку і якості життя, а сьогодні про це навіть не згадує.

Якість медичного обслуговування упродовж п'яти років не покращала: не була проведена медична реформа, не розвивається інфраструктура, не оновлюється інструментарій. Про «Дитячу лікарню майбутнього», будівництвом якої займалася дружина президента Катерина Ющенко, говорити не доводиться. Ще один момент – доступне житло: на жаль, не було ні програми, ні концепції його будівництва. Житло в Україні стало засобом вкладення капіталу. Пересічні громадяни не мають можливості придбати квартиру через рівень корупції, який впливає на ціни. Доступне житло стало предметом популізму. Враховуючи інфляцію, за період 2005-2009 рр. зменшилися реальні доходи бюджетників. Наскільки усе вищезазначене є довгостроковою тенденцією – поки що точно сказати не можна.

Слід віддати належне і Президенту України: з його ініціативи український бізнес (незалежно від мотивації таких вчинків – прим. автора) вклав сотні мільйонів у соціальні проекти, зокрема допомогу дітям.

Директор соціальних програм Центру Разумкова Людмила Шангіна переконана, що жодні соціальні зобов'язання, які взяв на себе В. Ющенко, не виконані: обіцяні п'ять мільйонів робочих місць за п'ять років залишилися лише розмовами (не створені якісні робочі місця з високою ціною праці), а соціальна політика починається саме з них. Доходи українців у 2009 р. знизились на 12%. За даними соціологічних опитувань Центру Разумкова, громадяни України оцінюють своє матеріальне становище на рівні 2005-2006 рр. [11].

Крок п'ятий – «Підвищити боєздатність армії, повагу до людей у погонах». Починаючи із 2005 р. державна програма розвитку армії передбачала фінансування на рівні 2% ВВП країни, реально ж воно було зменшене з 1,3 до 0,99% ВВП. За час президентства В. Ющенка не фінансувалися закупівля техніки для української армії, постачання озброєння і т. д. За оцінками авторитетних експертів, 2-3 роки недофінансування української армії призведе до повної втрати її боєздатності. Перехід на контрактну основу так і не відбувся. Позитивним моментом стало скорочення терміну служби з двох років до одного. Обіцянки забезпечити військових житлом виглядають як чистої води популізм, які практично неможливо

виконати. За останні п'ять років житло отримали 5 тис. сімей військовослужбовців, ідеться у президентському звіті. Проте в черзі на житло в 2004–му стояли 46 тис. військових.

Експерт Міжнародного центру перспективних досліджень Віктор Чумак переконаний, що президентство В. Ющенка не можна оцінити як позитивне для армії, оскільки багато його гасел так і залишилися нереалізованими. Він певен, що повністю на совісті В. Ющенка невдале призначення Ю. Сханурова міністром оборони. Армія не сприймала цієї кандидатури, а з А. Гриценком В. Ющенко не спрацював. А ось виведення українських військ з Іраку, вважає експерт, це не зовсім позитив – з точки зору навчання армії і присутності на міжнародній арені. Звичайно, в Іраку гинуть люди, але це також питання міжнародного престижу України (нагадаємо, що всі держави, які зараховують себе до демократичного табору, там присутні).

Крок шостий – «Сприяти розвитку українського села». Україна істотно розширила географію ринків збуту аграрної продукції і збільшила обсяги експорту. Нам вдалося вийти на Азійський регіон, Далекий Схід, а також на ті ринки, які традиційно належали США. На сьогодні Україна є лідером за експортом масла, 40 % якого припадає на європейські країни. За останню п'ятирічку збільшилася врожайність зернових, найвищий урожай був у 2008 р. Але це не заслуга влади, а використання великими агрохолдингами нових технологій, якісного насіння, надходження інвестицій в аграрний сектор. А ось із цукром ми втрачаємо позиції. Останні п'ять років скорочувалися посівні площі під цукровий буряк, тому що він дає низьку рентабельність. Дуже добре розвивається в країні птахівництво, пішли значні інвестиції у виробництво свинини. З яловичиною ситуація складна, навіть попри те, що в Україні експорт перевищує імпорт. Інвестиції в молочний сектор йдуть дуже слабо.

Третій президент України не зумів зламати сумну традицію деградації та вимирання українського села: майже 5 тисяч сіл не мають шкіл, хоча в 90 % із них проживають по 40-60 дітей шкільного віку. Відсутні лікарні в 2400 селах із населенням понад 500 жителів. Близько 2300 сіл із населенням у кожному понад 800 жителів користуються привізною водою [2].

У своєму звіті президент стверджує, що за 2005-2009 рр. дохідність аграрного сектора значно зросла – до «рекордно високого рівня». Рентабельність сільгоспбізнесу справді збільшилася, але це стосується посередників та певною мірою переробників сільгосппродукції. Виробники продовжують працювати у борг, а кредити для аграріїв так і не подешевшали.

За даними Держкомстату, сільськогосподарська діяльність є найменш оплачуваним видом економічної діяльності: у вересні

2009 р. середня заробітна плата у галузі становила 1300 грн проти 4570 грн у фінансовій сфері й 2600 грн в урядовців [6].

Крок сьомий – «Збільшити бюджет – зменшити податки». У передвиборчій програмі В. Ющенко обіцяв зменшити податки і спростити процедуру оподаткування. За даними Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації, які аналізували податкове законодавство 183 країн світу, Україна в цьому списку – на 181-му місці. У країні існує більш як 100 податків і зборів, понад 45 % економіки перебуває в «тіні» [12]. У 2004 р. загальне податкове навантаження становило 31,8 % ВВП, 2009 р. – 35,88 % [6].

В. Ющенко, який неодноразово із гордістю повторював, що належить до п'ятірки найкращих банкірів світу, не зміг (чи просто не захотів допомогти уряду) зарадити крутому піке національної валюти та вітчизняної банківської системи. Президент, який у цей важкий час мав би перебрати на себе роль антикризового менеджера, періодично ставав навіть не «над сутичкою», а просто на бік популістів. Найсвіжіший приклад – підписання закону про підвищення соціальних стандартів, хоча до цього заявляв про рекордний бюджетний дефіцит, до якого доклав руку уряд Ю. Тимошенко.

У країні досі немає сприятливого середовища для підприємництва через недосконале законодавство та високий рівень корупції. Президент Центру ринкових реформ Володимир Лановий справедливо зазначає, що В. Ющенко не використав свого авторитету та впливу, щоб згуртувати фахівців й ініціювати пошук найкращих моделей економічного розвитку.

Крок восьмий – «Створити 5 мільйонів нових робочих місць». Незрозуміло, яким чином президент може приписувати собі все, що пов'язано з соціально-економічними питаннями, які є компетенцією уряду згідно зі змінами до Конституції України, які набули чинності з 2006 р. Крім того, таке завдання було б неможливо виконати, тому що Президент В. Ющенко мав погані відносини із трьома з чотирьох урядів. За час його каденції прем'єр-міністрами побували Ю. Тимошенко (лютий-вересень 2005 р., грудень 2007 – лютий 2010 р.), Ю. Єхануров (вересень 2005 – серпень 2006 р.) і В. Янукович (серпень 2006 – грудень 2007 р.). Кожне досягнення у цій галузі є результатом роботи уряду, котра могла бути більш продуктивною, якби президент не блокував її.

Відомий фахівець з української економіки Андерс Аслунд зазначає, що В. Ющенко «ніколи не давав Тимошенко можливості керувати, і він домігся повного застою уряду... Починаючи з квітня 2008 року він наклав вето на майже всі законодавчі акти і рішення, запропоновані Юлією Тимошенко. ...Поведінка Ющенка в 2008 році була дивною. Хоча він створив коаліцію з Тимошенко, він жодного

разу не дав можливості працювати її уряду. Все його президентство можна відзначити як законодавчий глухий кут» [13, с.222, 233].

За інформацією Міжнародної організації праці, кожен десятий громадянин України є безробітним. Внаслідок фінансової кризи рівень безробіття в першому півріччі 2009 р. зріс до 9,9 % проти 6,8 % у першому півріччі 2008 р. [6]. За даними Держкомстату, у січні-вересні 2009 р. зареєстровано 339 тис. безробітних випускників вишів. Безперечно, плани президента були порушені світовою фінансовою кризою, але навіть без неї за дійсного розвитку інвестиційних проектів виконати обіцянку главі української держави не вдалося б.

З початком кризи намітилася тенденція повернення в Україну частини трудових мігрантів. Але це пов'язано із загостренням ситуації в країнах Європи, а не з появою робочих місць в Україні. Загальна орієнтація українців на заробітки за кордоном залишається. На сьогодні фахівці оцінюють кількість трудових мігрантів-українців у 1,5 млн осіб [5].

Крок дев'ятий – «Змусити владу працювати для людей, провести рішучу боротьбу з корупцією». Екс-президент В. Ющенко прагне визнання у справі боротьби з корупцією, але ситуація нині не краща, ніж в епоху Л. Кучми. Утім, певних успіхів досягнуто: високопоставлених чиновників почали викривати. Був калейдоскоп корупційних і кримінальних скандалів за участю представників Партії регіонів (заведені карні справи щодо фальсифікації результатів президентських виборів 2004 р., незаконної приватизації держпідприємств тощо; скандал навколо резиденції В. Януковича «Межигір'я»), БЮТу (справа депутата Віктора Лозінського, підозри у педофільії депутатів блоку), колишніх (заяви глави Секретаріату Президента О. Зінченка про корупціонерів у найближчому оточенні глави держави) і нинішніх представників команди В. Ющенка (інформація про причетність П. Ющенка до газових махінацій, зокрема, до діяльності «Росукренерго»), фальшиві дипломи Р. Зварича і А. Кислинського, «німецький» інцидент Ю. Луценка тощо. До покарань в Україні, як правило, не доходить, а це кинуло тінь уже на нову владу, посприяло наростанню недовіри до неї.

Президент В. Ющенко не розпочав жодної систематичної програми для боротьби з корупцією, яка поглинула Генпрокуратуру, судову владу та МВС. Українська владна еліта, як і раніше, фактично залишається поза законом, оскільки В. Ющенко не підтримав притягнення до судової відповідальності за зловживання службовим становищем жодного високопосадовця.

Німецький науковий центр із досліджень світової корупції Transparency International встановив, що Україна покращила боротьбу з корупцією тільки у 2005 і 2006 рр., але потім із 2007 р. розпочалася

стагнація і держава швидко відкотилася до попередніх рівнів. Безперечно, потрібна політична воля, аби подолати корупцію, а В. Ющенко її не продемонстрував. У 2008 р. за Індексом сприйняття корупції Україна була на 134-му місці. За 2009 р. наша країна опустилася на 12 позицій у рейтингу Transparency International найбільш корумпованих країн світу і посідала 146-е місце з 180 держав. У 2009 р. Глобальний барометр корупції визначив рейтинг корумпованості в Україні на позначці 4,3 (де 5 – найгірша оцінка, а 1 – найкраща) [9]. Єдина втілена в життя антикорупційна реформа – це незалежне зовнішнє тестування абітурієнтів, але президент не має до його запровадження прямого стосунку.

Крок десятий – «Створити безпечні умови для життя людей». Ця сфера теж перебуває у компетенції уряду, складовою одиницею якого є МВС. Президент В. Ющенко не допомагав у реформуванні МВС, яке залишається корумпованим і надмірно роздутим. Спроби президента взяти під свій контроль спецназ МВС, щоб створити Національну гвардію (під його ж контролем), були заблоковані комітетом із національної безпеки та оборони на чолі з А. Гриценком як загроза для молодшої демократії в Україні. Перевиховати міліцію В. Ющенко намагався шляхом розформування ДАІ, проте дуже швидко ця структура поновилася в правах і старих корупційних звичках. Через безгосподарність держави і чиновницьку безпечність Україна є дуже вразливою державою, якій загрожують нові катастрофи.

Небезпідставно можна вважати, що історія президентства В. Ющенка стала історією людини, яка безнадійно втратила зв'язок зі своїми прихильниками. Чвари колишніх соратників, підозри щодо залежності президента від свого оточення в одних випадках, інертність – в інших, а в деяких ситуаціях – розгубленість, невмотивовано уповільнена реакція на політичні події або поспішність заяв і висновків, кадрова і політична нерозбірливість В. Ющенка, відсутність логіки у більшості його дій і рішень призвели до стрімкої втрати ним своїх прихильників. Якщо на початку 2005 р. його дії повністю чи частково підтримували більше 70 % українців (за даними Соціологічної служби Центру Разумкова – прим. автора), то до кінця 2009 р. – вже менше 20 %. Та і порівняння результатів голосування не можуть утішити його прихильників: від майже 52 % до менш ніж 5,5 % за п'ять років. Така різниця вражає, і не важливо, що є тому причиною – дії чи бездіяльність президента.

В. Ющенка часто звинувачували в тому, що він легко піддається впливам. Тож, можливо, намагаючись довести протилежне, він не довіряв навіть найближчому оточенню. До того ж людина, яка не має власної чіткої стратегії дій, зазвичай погано уявляє, кому можна вірити, на кого можна покластися. З різних причин його покинули

Давид Жванія, Олександр Морозов, Микола Мартиненко, Микола Томенко, Олександр Зінченко, Олександр Третяков, Олег Рибачук, Віктор Балага та багато інших людей, які досить довго були його соратниками і друзями.

Кадрові питання вирішувалися в Україні у найкращих компартійних традиціях. Які надії покладали на В. Ющенка молоді талановиті люди із середнім і нижче середнього достатком, замерзаючи на великому і сотнях малих Майданів України! Тоді, п'ять років тому, у їхніх душах була посіяна надія, а вирощено розчарування, іноді і того гірше – цинізм. Не талант, компетентність і працьовитість, а особиста відданість, родинні (кумівські, приятельські, бізнесові) зв'язки залишилися критеріями просування службовими сходами. Людські і професійні якості тієї частини політичної еліти, яка прийшла до влади у результаті Помаранчевої революції, не відповідали рівню свідомості українського суспільства та його очікуванням. Йдеться не тільки і не стільки про державну службу. Це стосується й численних державних і комунальних установ, організацій і підприємств, армії, міліції та інших силових структур країни, державних нагород, почесних звань тощо.

За бажання у всіх бідах можна звинуватити особисті амбіції негідного оточення (чим, власне, В. Ющенко активно і займався упродовж президентської кампанії 2010 р.), але не завжди це було б справедливо. Спірні підходи у кадровій політиці, ситуативна увага до процесу партійного будівництва, часті «перемоги» ситуативних рішень над перспективними є далеко не поодинокими свідченнями невміння і/чи небажання глави держави працювати з людьми. Президент не зміг сформувати своє оточення таким чином, щоб суспільство не втратило довіри до політиків узагалі. Тому В. Ющенку, що став живим втіленням надії на краще, результат «Хотіли, як краще, а вийшло – як завжди» його виборці поки що пробачати не збираються.

У В. Ющенка були дуже сильні розбіжності між благородними словами та бажаннями і способами їх реалізації, а політична боротьба виявилася на порядок вищою, ніж його здібності втілювати правильні ідеї.

Причин, які завадили президентові досягти обіцяного результату, можна знайти чимало. Провідні позиції займає доречний аргумент про те, що повноваження і можливості Президента В. Ющенка принципово не дорівнювали повноваженням і можливостям Л. Кучми. При цьому варто зауважити, що конституційна реформа 2004 р., яка і розбалансувала вертикаль влади в Україні, вступила в дію «місяцями» з 1 січня 2006 р., а переважно – після відкриття першого засідання Верховної Ради України V скликання 25 травня 2006 р. Існують різні пояснення, чому В. Ющенку не вдалося

зробити кілька дієвих кроків, аби виправити ситуацію до моменту втрати ним частини президентських повноважень: від браку часу і необхідності «розрулювати» ситуацію з конфліктом «любих друзів» і уряду Ю. Тимошенка у вересні 2005 р. до фізичної неможливості повною мірою реалізовувати плани через проблеми зі здоров'ям. У будь-якому випадку, В. Ющенко не скористався наданим йому історією шансом.

Аналіз президентської каденції В. Ющенка буде неповним без розгляду п'яти мегапроектів, які він ініціював. Більшість із них так і залишилися проектами. «Мистецький Арсенал» планувався як музей рівня паризького Лувру площею понад 57 тис. кв. м у будівлі старого арсеналу в Києві. В. Ющенко обіцяв, що музей відкриється до 2009 р. Проект реалізовано частково: у 2009 р. пишно відкрито першу чергу музею площею 3,5 тис. кв. м. Ремонт будівлі досі не завершено. Інколи у «Мистецькому Арсеналі» відбуваються фестивалі та виставки.

«Дитяча лікарня майбутнього» планувалася як найкраща в Європі лікарня, у якій рятували б смертельно хворих дітей. Будівництвом опікувався фонд Катерини Ющенко «Україна 3000», сам президент також підтримував проект і навіть передбачив відповідний пункт в Універсалі національної єдності. Лікарня мала запрацювати у березні 2009 р., але проект не реалізовано: за три роки, що минули після успішного всенародного збирання коштів, не зведено навіть фундаменту лікарні.

Державний історико-культурний заповідник у Батурині «Гетьманська столиця». Планувалося відбудувати цитадель батуринської фортеці й територію навколо палацу Кирила Розумовського, облаштувати гетьманський палац, скарбницю, дерев'яну церкву Воскресіння Господнього, фрагменти оборонних стін фортеці та ворота, церкву Святої Животворної Трійці. Проект майже реалізовано, музей працює, хоча реставрація кількох об'єктів ще триває (зокрема, української святині – музею Т. Шевченка у Каневі).

Національний інститут раку планувався як антираковий центр – головний державний науково-дослідний, лікувально-профілактичний та організаційно-методичний заклад. Інститут раку мав розробляти стратегію боротьби з поширенням онкологічних захворювань в Україні. Координаторами проекту призначили доньку В. Ющенка Віталіну та її чоловіка Олексія Хахльова. Проект не реалізовано, Інститут раку не створювали і не будували. Натомість змінили назву Інституту онкології АМН України на Інститут раку (у підпорядкуванні Міністерства охорони здоров'я).

Меморіальний комплекс пам'яті жертв Голодомору планувався як музейний комплекс і пам'ятник жертвам Голодомору 1932-

1933 рр. вартістю 750 млн грн. Реалізується за планом: рік тому відкрито пам'ятник у парку Слави у Києві, завершено першу чергу будівництва Меморіалу.

Отже, попередній неупереджений аналіз президентської каденції В. Ющенка дає підстави констатувати, що прориву у розвитку інституту президентства й української держави в цілому не відбулося. «Помаранчева» команда виявилася неготовою до тривалої конструктивної співпраці у владі (на відміну від її ж опозиційної згуртованості), неефективною в умовах збереження попередньої правової системи із її «правилами гри» та розгалуженого чиновницького апарату, який непомірно розрісся упродовж десяти років президентства Л. Кучми. Зберігається розрив між конституційними нормами та фактичним становищем президента у системі органів державної влади. Вдатися відразу ж у 2005 р. до радикальних реформ команда Президента В. Ющенка не спромоглася, не маючи в парламенті міцної пропрезидентської більшості та, очевидно, і політичної волі.

Залишається неясною подальша траєкторія розвитку держави та інституту президентства, майбутнє якого викликає у мислячих громадян чимало запитань: чи відбуватиметься його подальша демократизація, чи він дрейфуватиме у напрямку авторитаризму, досить поширеному на пострадянському просторі.

1. Програма Президента України Віктора Ющенка «10 кроків назустріч людям. 2005-2009 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/docs/10krokiv.pdf>. – Назва з титул. екрану. 2. Михаил Мельников. Виктор Ющенко: президент, которого не было [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aif.ru/politic/article/32199>. – Назва з титул. екрану. 3. Сергей Дудка. Выборы-2010: несколько слов в пользу Ющенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/rus/news/news-346175.html>. – Назва з титул. екрану. 4. Ігор Новіков. Президентські вибори-2010: потенційні аутсайтери першого туру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.deputat.org.ua/vr_analit_1312.htm. – Назва з титул. екрану. 5. Алла Котляр. 50 мільйонів україно-китайців, або Про особливості демографічного популізму українських політиків / Алла Котляр // Дзеркало тижня. – 2010. – 20-26 березня. – №11 (791). 6. Сергій Руденко. Місія невиконана. Віктор Ющенко: як розтринькати кредит народної довіри [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cripo.com.ua/print.php?sect_id=8&aid=84265. – Назва з титул. екрану. 7. Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІСД, 2009. – 655с. 8. За підсумками Всеукраїнської

наради “З любов’ю та турботою до дітей” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ditu.gov.ua/news/10030>. – Назва з титул. екрану. **9.** Тарас Кузьо. П’ять років Ющенка: більше кроків назад, ніж вперед [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obozrevatel.com/news/2009/11/4/331159.htm>. – Назва з титул. екрану. **10.** Пять лет назад Ющенко стал президентом: итоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukranews.com/ru/news/ukraine/2010/.../10540>. – Назва з титул. екрану. **11.** Чем вошла в историю эпоха правления Виктора Ющенко? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.izvestia.com.ua/?/articles/2010/01/21/204034>. – Назва з титул. екрану.

12. Противоречивая пятилетка Ющенко. Что вы сделали хорошего, Виктор Андреевич? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.for-ua.com/comments/2010/02/17/101253.html>. – Назва з титул. екрану. **13.** Аслунд А. Як Україна стала ринковою економікою і демократією / Андерс Аслунд. – Вашингтон: Інститут міжнародної економіки Петерсона, 2009. – 345с.

УДК 324

УЧАСТЬ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ В ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ

Володимир Кривошея,

*доктор історичних наук,
головний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України*

У статті запропоновано розглянути участь у парламентських виборах як критерій класифікації політичних партій України. На основі аналізу виборів 1998, 2002, 2006, 2007 рр. робиться висновок про те, що формальна і реальна партійні системи досить сильно відрізняються одна від одної.

Ключові слова: політичні партії, парламент, вибори, класифікація, партійна система.

In the article it is suggested to consider participating in parliamentary election as a criterion of classification of political parties of Ukraine. On the basis of analysis of elections 1998, 2002, 2006, 2007 the conclusion is made that formal and real party systems differ much.

Keywords: political parties, parliament, election, classification, party system.